

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Γνώσις τοῦ ἀρχαίου βίου συνήγето κατὰ τοὺς μέχρη πρό τινων γενεῶν χρόνους κυρίως ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπῆλθεν ὅμως ἡ ἀρχαιολογικὴ πρόοδος, αἱ πολλαὶ καὶ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ μάλιστα ἡ μελέτη καὶ ἡ προσήκουσα χρησιμοποίησις τῶν ἀνακαλυφθέντων καὶ εἰς τὰ μουσεῖα κυρίως συνεσωρευμένων ἀρχαίων μνημείων καὶ συνεπλήρωσαν ἢ διώρθωσαν τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ νέας ὄλως ὄψεις ἐνεφάνισαν. Τοῦτο δὲ ἐγένετο κυρίως διὰ διαφόρων εἰκόνων, ἃς ἔχουσι τὰ ἀρχαῖα ἔργα τῆς τέχνης περὶ διαφόρων ὄψεων τοῦ ἀρχαίου βίου.

Ὅταν δὲ λέγωμεν ἀρχαῖον βίον, ἐννοοῦμεν αὐτὸν ἐν πάσῃ τῇ εὐρύτητι αὐτοῦ, ὡς ἰδιωτικόν, δημόσιον, θρησκευτικόν, καὶ εἰς πλείστας λεπτομερείας, αἵτινες δύνανται νὰ ζητηθῶσι ὡς στοιχεῖα μιᾶς οἰασθήποτε τῶν ἀνωτέρω ὄψεων. Εἶνε δὲ ἐνίοτε ἢ ἐκ τῶν μνημείων διδασκαλίαι ζωηροτέρα καὶ σαφεστέρα ἢ ἡ διὰ λέξεων μόνον γινομένη τυχὸν ὑπὸ τινος ἀρχαίου συγγραφέως. Δὲν εἶνε π. χ. τόσον σαφῆς ἢ κατὰ τύχην που γινομένη περιγραφή θυσίας τινός, ὅσον εἶνε ἢ ἐκ τῆς θέας εἰκόνοσ τινός ἢ εἰκόνων παραγομένη ἐντύπωσις. Τὸ αὐτὸ δὲ δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ πλείστων ἄλλων θεμάτων ὡς π. χ. περὶ τῆς μορφῆς, ἣν ἐφαντάζοντο οἱ παλαιοὶ διὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ σύμβολα αὐτῶν, διὰ τὸν ἱματισμὸν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸν τρόπον τῆς λατρείας, διὰ τὴν πλοκὴν τῶν μύθων, διὰ διαφόρους ἰδιωτικὰς τελετὰς ἢ ἐμφανίσεις τῶν

ἀνθρώπων κλ. Ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει ἢ ἐκ τῶν μνημείων καὶ ἢ ἐκ τῶν συγγραιφῶν ὠφέλεια συμπληροῦσιν ἀλλήλας.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου θὰ ἐρμηνεύσω ομάδα μνημείων ἢ εἰκόνων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων ἔργων τέχνης καὶ ἀναφερομένων εἰς ὠρισμένον θέμα, τὴν ἀσκησιν δηλ. τῆς ἰατρικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐννοεῖται, ὅτι δὲν θὰ πραγματευθῶ γενικῶς περὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ θὰ περιορισθῶ εἰς ὅ,τι εἶνε ἀναγκαῖον πρὸς ἐρμηνείαν τῶν παρατεθησομένων εἰκόνων, ἅς πάλιν θὰ κάμω γνωστὰς οὐχὶ μόνον ἀπὸ τῆς καθαρῶς ἰατρικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς καθ' ὅλου ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως.

Ἡ ἰατρική, ὡς γωστόν, προῆλθεν ἐξ ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα τῶν ποιμενικῶν λαῶν, περὶ τῆς ἐπενεργείας βοτανῶν τινῶν ἐπὶ διαφόρων παθήσεων τῶν κτηνῶν. Ἀλλά, καθὼς συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς νῦν ἀπολιτίστοις λαοῖς, δὲν θὰ ἔλειπον καὶ εἰς τοὺς παναρχαίους Ἕλληνας καὶ οἱ θαυματουργοὶ μάγοι ἢ ἱερεῖς, οἵτινες ἦντλον τὸ κῦρος αὐτῶν ἐκ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων. Τοιαύτη «ἱερατικὴ ἰατρικὴ» εἶνε πιθανὸν ὅτι δὲν ἔλειψε ποτὲ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δὲν ἀρῆκε τεκμήρια εἰς πάντας τοὺς παλαιοὺς χρόνους. Οὕτω π. χ. παρ' Ὀμήρω μαρτυρεῖται καὶ ἱερατικὴ ἰατρικὴ (Ὀδ. τ. 457), κατὰ δὲ τὸν Ε' αἰῶνα τοῦλάχιστον καὶ ἔπειτα τὰ Ἀσκληπιεῖα χρησιμεύουσιν ὡς κέντρα αὐτῆς.

Τίς ἦτο ἡ ἰατρικὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, διδάσκει αὐτὸς ὁ ποιητής. Ἦτο κυρίως χειρουργικὴ τις ἰατρικὴ, ἣς τὰς ἐπεμβάσεις περιγράφει οὕτω σαφῶς καὶ ἐμπείρως, ὥστε δὲν ἔλειψαν οἱ πιστεύσαντες, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ὀμηρος θὰ ἦτο ἰατρός. Ἀλλ' ἂν τοῦτο εἶνε ὑπερβολικόν, εἶνε ὁμῶς πιθανόν, ὅτι στοιχεῖά τινα τῆς προχείρου θεραπείας τραυμάτων θὰ ἐγίνωσκε καὶ αὐτὸς ὡς πᾶς σύγχρονος στρατιώτης ἢ ἀξιωματικός. Δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν βεβαίως, ὅτι ἦτο ἄγνωστος ἐσωτερικὴ τις θεραπευτικὴ, ἐμπειρία τις περὶ τῆς θεραπευτικῆς ἐπενεργείας βοτανῶν τινῶν ἢ διαίτης ὠρισμένης εἰς ἐσωτερικάς τινὰς νόσους, ἀλλ' ἢ ἀνάγκη τοῦ πολέμου μόνον πρὸς χειρουργικά τινα παραδείγματα ἔδωκεν

ἀφορμὴν. Φαίνεται δέ, ὅτι οὐχὶ τυχαίως παρηκολούθουν ἐν πολέμῳ τὸν στρατὸν οἱ ἱατροί, ἀλλ' ὁ στρατιωτικὸς ὄργανισμὸς προὐνόει περὶ τῆς παρουσίας αὐτῶν. Τοιοῦτός τις δι' ἱατρῶν ἐφοδιασμὸς τοῦ στρατοῦ ἀναφέρεται καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5' αἰῶνος εἰς τὸν α' ἱερὸν πόλεμον, ὅστις κατέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Κρίσης, καὶ ὑπὸ τοῦ Ξενοφώντος δὲ (Κύρου Παιδ. 4, 6, 15) λέγεται, ὅτι «οἱ στρατηγοὶ τῶν στρατιωτῶν ἐνεκεν ἱατροῦς ἐξάγουσιν».

Ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων δὲν ἔχομεν εἰκόνας δεικνύουσας τὴν τότε ἀσκησιν τῆς ἱατρικῆς, ἀλλὰ, πῶς φαντάζονται τὴν ἱατρικὴν τῶν ἑπῶν, ἅτινα περιέγραφον τὸν Τρωϊκὸν κύκλον, οἱ ἄνθρωποι τοῦ 5' καὶ τοῦ 6' αἰῶνος π. Χ., δεικνύουσιν εἰκόνες τινές.

Ἀναφέρομαι πρῶτον εἰς ἄγγειον (εἰκ. 1), ὃπερ εἶνε ἀμορφεὺς χαλκιδικῆς προελεύσεως καὶ εὐρέθῃ εἰς τάφον τῆς Ἐτρουρίας, ἣτις ἦτο κατὰ τὸν 5' αἰ. καὶ πρότερον καὶ ὕστερον τὸ ἀριστὸν ἔδαφος καταναλώσεως τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς ἀγγειοπλαστικῆς. Ἀνήκει τὸ ἄγγειον εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5' αἰῶνος. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον τὰ πρωτεῖα

Εἰκ. 1. — Εἰκὼν Χαλκιδικοῦ ἀγγείου. Μόση περὶ τὸ πτώμα τοῦ Ἀγαλλέως.

ἐν τῇ ἐμπορικῇ ἔξαγωγῇ εἶχον ἡ Κόρινθος, ἡ Ἰωνία, ἡ Χαλκίς. Ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ 5' αἰ. ἀπὸ τοῦ 550 περίπου καὶ ὕστερα, ὅτε ἦρχεν ἐν Ἀθήναις ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἡ ἔξαγωγή τῶν πόλεων ἐκείνων βαθμηδὸν μειοῦται, ἐμφανίζεται δὲ καὶ ἐξ Ἀθηναίων ἔξαγωγή, ἣτις μέχρι τοῦ 500 κατώρθωσε νὰ κατακτήσῃ τὴν διεθνῆ ἐμπορικὴν ἀγορὰν καὶ νὰ ἀποκλείσῃ τὰ προϊόντα τῶν ἄλλων ἐκείνων πόλεων, ὧν τὰ ἐργαστήρια ἀτροφοῦντα ἀφανίζονται. Ἐπειδὴ ἡ ὑποσκέλισις αὕτη τῶν ἐργαστηρίων τούτων ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀγγειογραφίας δὲν ἐρμηνεύεται κατ' ἀρχὰς διὰ τινος σημαντικῆς ὑπεροχῆς ταύτης, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ κατίσχυσις τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου ὀφείλεται εἰς ἰδίας ἐμπορικὰς προνομίας ἢ εὐνοϊκὰς σχέσεις, ἃς ἐπέτυχεν ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Ὁ Πεισίστρατος, μέγας γεωκτῆμων καὶ παραγωγὸς ἐν Μαραθῶνι καὶ Λαυρείῳ, εἶχεν ἴδιον συμφέρον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἔξαγωγήν τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, ἅτινα ἐπλήρουν τὰ ἐξ Ἀττικῆς ἔξαγόμενα ἀγγεῖα. Τὸ περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα ἀγγεῖον τοῦτο δὲν ἐγνώρισε τὴν θανάσιμον ταύτην ἐπιβουλήν τῶν Ἀθηναίων εἶνε προγενέστερον. Εἶνε μελανόμορφον, δηλ. ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ, ἐξ οὗ εἶνε πεποιημένον τὸ ἀγγεῖον, αἱ μορφαὶ ζωγραφοῦνται διὰ μέλανος γανώματος ἢ τοι χρώματος σιλβοντος, τὸ ὁποῖον συνήθως ὀνομάζομεν βερνίκιον.

Ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγγείου ἀναφέρεται εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ἀλλὰ περιγράφει πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου· ταῦτα περιείχοντο εἰς ἄλλα ποιήματα, τὰ μετ' Ὀμήρου, ἅτινα εἶχον τὴν συνέχειαν τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, τὴν Ἰλίου πέρσιν ἢ Ἰλίου ἄλωσιν, καὶ ἀπωλέσθησαν. Ὁ Κόιντος ὁ Συμυρναῖος, ποιητὴς ζήσας περὶ τὸ 350 περίπου μ. Χ., δὲν ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὸν τρόπον, καθ' ὃν περιγράφει τὸ ἀγγεῖον τὸν περὶ τοῦ πτώματος τοῦ Ἀχιλλέως ἀγῶνα. Εἶνε πιθανόν, ὅτι ὁ Κόιντος ἐστιχοῦργησε τοὺς μύθους, οὓς εἶχε διδαχθῆ εἰς τὸ σχολεῖον ἐν λειψάνοις γραπτοῖς καὶ κατὰ παράδοσιν σφζομένους ἐκ παλαιῶν χρόνων:

Ὁ Ἀχιλλεὺς εἶναι νεκρὸς καὶ δεινὴ μάχη διεξάγεται περὶ

τὸ πῶμα αὐτοῦ· τὸ ὀλέθριον βέλος, τὸ ὁποῖον ἐξετόξευσε
ὁ Πάρις, διακρίνεται εἰς τὴν πτέρναν αὐτοῦ. Ὁ Αἴας, ῥίπτων
ἄλλον τὸ βάρος τῶν δυνάμεών του πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, ὑπε-
ραμύνεται τοῦ ἀμφιδηρίτου νεκροῦ· ἔχει ἤδη διαπεράσει
διὰ τοῦ δόρατος τὸν Γλαῦκον, ὅστις κατ' ἐνώπιον εἰκονιζό-
μενος πίπτει κρατῶν ἀκόμη τὸ σχοινίον, δι' οὗ ἐπεχείρησε
νὰ σύρῃ πρὸς τὸ Τρωϊκὸν στρατόπεδον τὸν νεκρὸν τοῦ
Ἀχιλλέως. Ἡ τύχη του ἦτο ἤδη φανερά, ἀρ' οὗ ὁ Ἐχιππος,
ὅστις ἐκάλυπτε τὰς προσπαθείας αὐτοῦ, ἀποχωρεῖ τῆς μάχης
βαρέως τετρωμένος· εἰκονίζεται ἀντωπός. Εἰς ἀντικατάστασιν
αὐτοῦ σπεύδουσιν ὁ Αἰνεΐας καὶ ὁ Λεώδοκος καὶ εἰς τρίτος
Τρῶς. Πάντες οὗτοι καθ' ἑνὸς ἕλληνος ἥρωος ἐπιτίθενται,
τοῦ Αἴαντος, τοῦ ἔρκους τῶν Ἀχαιῶν. Ἄλλ' ὅπισθεν τοῦ
Αἴαντος εἶνε ἡ φοβερὰ προστάτις τῶν Ἀχαιῶν, ἡ Ἀθηῆ, ἡ
πάνοπλος· πόσον εἶνε τὸ ἐνδιαφέρον της πρὸς τὸν ἀγῶνα
τοῦτον, δεικνύουσιν οἱ ὄφεις τῆς αἰγίδος, οἵτινες μονονουχὶ
ἀποπηδῶσιν, ἵνα μετὰσχῶσι τῆς μάχης. Ὅπισθεν αὐτῆς
γαλήνη καὶ ἡσυχία εἰς τὸ στρατόπεδον. Ὁ Διομήδης τραυ-
ματισθεὶς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἀποσυρθεὶς ἐκεῖ, ὁ δὲ
ἑταῖρος αὐτοῦ Σθένελος ἀποθέσας κατὰ γῆς τὴν ἀσπίδα καὶ
τὸ κράνος ἐπιδένει τὸ τραῦμα αὐτοῦ. Δὲν πρόκειται περὶ τῆς
ἐπισήμου στρατιωτικῆς ἱατρικῆς, ἀλλὰ περὶ προχείρου ἐπι-
δέσεως τοῦ τραύματος. Παρὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅμως τῆς
εἰκόνος ὁ ἀγγειογράφος ἠδηνήθη νὰ δείξῃ, ὅτι οἱ ἐπίδεσμοι
περιελίσσονται κατὰ τινὰ μέθοδον ξένην πρὸς τὴν ἀδεξιό-
τητα, μεθ' ἧς ἄνθρωποι ἀγροῖκοι ἐπιδένουσι τραύματα
δι' ἐπιδέσμων, τῶν ὁποίων οὐχὶ τὸ ἔτερον ἄκρον ἀλλὰ τὸ
κέντρον ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς πληγῆς.

Ὅμοιαν ἱατρικὴν ἐπέμβασιν δεικνύει ἡ ἐν Βερολίῳ ἐρυ-
θρόμορφος κύλιξ τοῦ Σωσίου (εἰκ. 2). Τὸ σχῆμα τοῦ νεω-
τέρου τούτου ἀγγείου εἶνε ὡς τὰ πολὺ ἀνοικτὰ ποτήρια τῆς
σαμπάνιας ἢ τῶν ἐπιτραπεζίων ὀπωροθηκῶν τῶν ἐχουσῶν
ὕψηλόν πόδα. Εἶνε ἐρυθρόμορφον, δηλ. κατ' ἀντίθεσιν
πρὸς τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον τοῦ προηγουμένου ἀγγείου
τοῦτο εἶνε βεβαμμένον τὴν ἐπιφάνειαν διὰ τοῦ γανώματος,
καταλειπομένων ἀκαλύπτων καὶ ἐπομένως τὸ κεραμεῦν

χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἔχουσῶν τῶν πρότερον σχεδιασθεισῶν μορφῶν. Ἡ ἔξω πλευρά του εἰκονίζει τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ἡρακλέους ὑπὸ τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς ἐντὸς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου ὁ κεντρικὸς κυκλικὸς χώρος

Εἰκ. 2.—Εἰκὼν κύλικος τοῦ Σωσίου. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπιδένει τραῦμα τοῦ Πάτροκλου.

περιέχει εἰκόνα τελειότερον ἐξεργασμένην. Αὕτη εἶνε ἡ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἀσχολεῖται νὰ ἐπιδέσῃ τραῦμα, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα ὁ φίλος αὐτοῦ Πάτροκλος. Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἐπιδέσμου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπιδέσεως διακρίνονται κάλλιον εἰς τὴν ἐπι-

μελῆ ταύτην εἰκόνα. Ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἐπιδέσμου φυλάσσονται ἐλεύθερα, εἶνε πιθανόν, ὅτι ὁ τεχνίτης φαντάζεται, ὅτι ταῦτα εἰς τὸ τέλος θὰ συνδεδῶσιν οὐχὶ διὰ περόνης ἢ πόρπης ἀλλὰ διὰ κόμβου. Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ ἐπιμέλεια, μεθ' ἧς ἐγράφησαν οἱ δύο ἄνδρες. Εἶνε καταφαγεῖς αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἱματισμοῦ, εἰ καὶ αἱ πτυχαὶ εἶνε κατὰ συνθήκην διατεταγμέναι παρομοίαν διάταξιν δεικνύουσι καὶ οἱ μυῶνες τοῦ σώματος, οἵτινες, δι' ἀραιότερου χρώματος (γανώματος) γεγραμμένοι, διακρίνονται κάλλιστα μὲν εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀσθενῶς δὲ μόνον ἐν τῇ εἰκόνι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, εἰκονισθέντος τολμηρῶς ἐκ τῶν ἄνω, καὶ εἰς ἄλλα ἀκόμη μέρη.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παρίδωμεν τὴν εὐρυθμίαν τῶν γραμμῶν τῆς εἰκόνας: ἡ γωνία τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ Πατρόκλου εἶνε παράλληλος τῇ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ Ἀχιλλέως ὁμοίως αἱ γωνίαι τῶν δύο ἄλλων βραχιόνων αἱ κεφαλαὶ ἐπίσης παράλληλοι. Ὁ τεχνίτης ἀποφεύγει τὴν κατενώπιον ἀπεικόνισιν. Οἱ ἀνήσυχοι πόδες καὶ ἡ ἀποστρεφόμενη κεφαλὴ τοῦ Πατρόκλου δεικνύουσι τὸν πόνον καὶ τὰς ἀλγηδόνας τῆς πληγῆς· διὰ τοῦτο καὶ τὸ στόμα εἶνε ἡμίανοικτον, πρᾶγμα προσδοκώμενον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἀγγείου, ὡς γνωρίζομεν καὶ ἄλλοθεν ἐξ ὁμοίων περιστάσεων εἰς εἰκόνας τοῦ ἀγγειογράφου Εὐφρονίου καὶ ἐκ τοῦ ἀετώματος τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ τῆς Ἀφαιάς. Ἡ ἐμψύχωσις αὐτῆ τῶν μορφῶν μέχρις ἐκφράσεως αἰσθημάτων εὐρηται καὶ εἰς τὴν προσεκτικὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἀποτελεῖ λύσιν προβλήματος τῆς τέχνης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς θραύονται τὰ δεσμὰ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ.

Ἐπὶ τοῦ ποδός τοῦ περι οὗ ὁ λόγος ἀγγείου εὐρηται ἡ ἐπιγραφή «Σωσίας ἐποίησεν». Ἡ θέσις ἐχρησιμοποιεῖτο συνήθως μὲν, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀποκλειστικῶς, διὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγγειοπλάστου. Ἄν τὸ ἀγγεῖον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Σωσίου, αἱ εἰκόνες ὅμως αὐτοῦ ἐγράφησαν ὑπὸ ἄλλου ἀνδρός καὶ πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Πειθίνου, ἀγγειογράφου γνωστοῦ ἐξ ἄλλων ἀγγείων, εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος δὲν παρέλιπε νὰ γράψῃ τὸ ὄνομά του. Ὁ χρόνος

τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγγείου κυμαίνεται περὶ τὸ 480 π. Χ.
 Ἐπαγγελματικωτέραν ἰατρικὴν δεικνύει κάτοπτρόν τι

Εικ. 3. — Εἰκὼν χαρακτῆ ἐπὶ χαλκοῦ ἑτρουσκικοῦ κατόπτρου.
 Ὁ Μαχάων ἐπιδέχει τὸν πόδα τοῦ Φιλοκτήτου.

ἑτρουσκικὸν χαλκοῦν, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται διὰ χαραξέως ὁ
 ἰατρὸς Μαχάων, ὁ μυθικὸς υἱὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὁ παρα-

κολουθήσας τὴν ἐκστρατείαν τῆς Τροίας, ἐπιδένων τὸν ἔλεεινὸν πόδα τοῦ Φιλοκλήτου (εἰκ. 3). Ὁ πάσχων, ὄρθιος καὶ στηριζόμενος εἰς τὸ δόρυ του πιθανῶς, παρέχει τὸν ἄρρωστον ἀριστερὸν πόδα εἰς τὸν ἥρωα ἰατρὸν πρὸς ἐπίδεσμον. Τὸ κάτοπτρον δὲν ἐσώθη ἄρτιον καὶ ἡ εἰκὼν εἶνε συμπληρωμένη· ὅτι ἡ συμπλήρωσις εἶνε ἀπίθανος, δεικνύει ἡ παραδόξως ἀδρανὴς ἀριστερὰ χεὶρ τοῦ ἰατροῦ. Ἄλλ' ἂν τὰ σφζόμενα μέρη τῆς εἰκόνας ἀντεγράφησαν καλῶς, ὁ ἐπίδεσμος ἦτο, ὡς εἶνε καὶ σήμερον, ἐπίτηδες παρεσκευασμένον ὀθόνιον, τυλιγμένον προσφόρως ἐκ τῶν προτέρων, ὥστε κατὰ τὴν ἐπίδεσιν ὁ χειρισμός του καὶ ἡ ἀνέλιξις νὰ γίνηται ὡς σήμερον. Ὑψηρετικὸς τῆς τελουμένης θεραπείας εἶνε σίμπος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σαφὲς εἶνε ἀγγεῖον τι, χρήσιμον πιθανῶς πρὸς πλύσεις. Τὰ τοιαῦτα χαρακτὰ χαλκᾷ κάτοπτρα τῆς Ἐτροουρίας, ὧν ἔχομεν γνωστὰ περὶ τὰ δυσχίλια, μιμοῦνται εἰκόνας τῶν ἑλλ. ἀγγείων. Ἡ ὀπισθεν πλευρὰ ἦτο λεία καὶ στιλπνὴ, ὥστε νὰ ἀντικατοπρίζῃ τάντικείμενα πρόσωπα ἢ πράγματα.

Ἡ στρατιωτικὴ ἰατρικὴ εἶχεν ἀναπτυχθῆ τελειότερον κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν ὑπάρχει ἀνέκδοτος ἐπιγραφή ἐκ Θεσπιῶν, ἐν ἣ ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον μετὰσχει ἐκστρατείας τινὸς μακρινῆς, ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀναγραφῆς ἦτο νὰ παραμένωσι γνωστὰ τὰ ὀνόματα τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐκστρατευσάντων, ἵνα ἀπολαύωσιν ἔξαιρετικῶν τιμῶν. Λοιπὸν μετὰξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα ἰατροῦ τινος.

Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκει εἰκὼν ἐπὶ τοῦ καταγλύπτου κίονος (ἔτελείωσε τῷ 113 μ. Χ.) τοῦ Τραϊανοῦ, ὃν κίονα ἀνήγειρεν ἐν τῷ Forum Trajanum ἢ σύγκλητος καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐν Ῥώμῃ «ἵνα δείξῃ πόσον ἦτο τὸ ὕψος τοῦ λόφου, ὃν κατέστρεψαν, ἵνα ἰδρῶσιν πόσον μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα». Ὁ κίων οὗτος, ὑψηλὸς περὶ τοὺς 100 πόδας, εἶνε ἔργον τοῦ αὐτοῦ πιθανῶς ἀρχιτέκτονος, τοῦ ἐκ Δαμασκού Ἀπολλοδώρου, ὅστις ἔκτισε καὶ τὴν ἀγορὰν τοῦ Τραϊανοῦ. Εἰς τὴν βᾶσιν ἦτο θάλαμος προωρισμένος νὰ περιλάβῃ

τὴν τέφραν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ πρὸς στερεότητα τοῦ μνημείου ἐτειχίσθη κατὰ τὸν μεσαίωνα. Εἰς τὴν κορυφὴν ἦτο ἄλλοτε ὁ ἀνδριὰς τοῦ Τραϊανοῦ, ἐν ᾧ τῶρα εἶνε ὁ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἡ εἰκὼν δεικνύει ῥωμαῖον στρατιώτην τραυματισθέντα ἐν τῇ δευτέρᾳ κατὰ τῶν Λακῶν ἐκστρατεία τοῦ Τραϊανοῦ κατὰ τὸν πρῶτον Λακικὸν πόλεμον (103 ἐξ. μ. Χ.), καὶ τυγχάνοντα ἰατρικῆς ἢ ἴσως μόνον νοσηλευτικῆς περιθαλψεως· διότι εἶνε ζήτημα, ἂν ὁ ἐπιδένων τὸ τραῦμα εἶνε ἰατρὸς ἢ ἀπλῶς στρατιώτης συνάδελφος τοῦ τραυματίου.

Ὁ γινώσκων τὴν ἀνάγλυπτον εἰκόνα τοῦ κίονος τούτου, ἥτις ἀνέρχεται ἐν συνεχεῖ ταινίᾳ ἐλικοειδῶς μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ κίονος, δύναται νὰ λάβῃ καθαρὰν ἰδέαν καὶ τῆς ἰσχυρᾶς ἀφηγηματικῆς δυνάμεως τῶν ἀναγλύφων τούτων καὶ τῆς συνθετικῆς δεινότητος τοῦ σχεδιάσαντας αὐτά. Καὶ τί δὲν διηγεῖται ἡ σειρὰ αὕτη τῶν ἀναγλύφων! Εἶνε ὀλόκληρος εἰς εἰκόνας ἱστορία δύο περιπετειωδῶν πολέμων, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Δούναβις διαβαίνεται, καὶ δάση καταρρίπτονται ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ στρατοῦ, καὶ φρουρία ἐγείρονται καὶ πόλεις παραδίδονται ἢ δὲν παραδίδονται ἀλλὰ καίονται καὶ αἰχμάλωτοι συλλαμβάνονται ἢ παραδίδονται καὶ πᾶσαι αἱ ποικιλώταται φάσεις τοῦ πολέμου ἀπεικονίζονται ἐν γραφικωτάταις σκηναῖς. Πόσον δραματικὴ καὶ ὡς δυνατὸς στίχος ποιητοῦ ζωηρὰ εἶνε ἡ σκηνὴ τῆς περισυλλογῆς καὶ θεραπείας τῶν τραυματιῶν! Πολὺ ζωηροτέρα εἶνε ἡ ἐκ τοῦ πραγματικοῦ ἀπεικόνισις οὐ μόνον τῆς κατακτητικῆς ἀνδρείας τῶν λεγεῶνων ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζομένων πωγωνοφόρων, μακροκόμων καὶ ἀνάξυριδας φορούντων Λακῶν ὑπὸ πάσας τὰς περιστάσεις τῆς δεινῆς ἱστορικῆς τῶν περιόδου, ἥτις ἐγένετο ἀφეთηρία οὐ μόνον ὁ φρυετικὸς αὐτῶν χαρακτήρ νὰ ὑποστῇ ἀλλοίωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν γλῶσσα ἐντελῶς νὰ ἐκλίπῃ. Καὶ ὅμως ἡ τόση δύναμις τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἀναγλύφου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε ὄρατῃ ἐκ τῶν κάτω, ἀφ' οὗ ἦτο τόσον ὑψηλὰ τοποθετημένη!

Εἰς τὰ εἶδη τῆς ἰατρικῆς, ὧν ἀκροθιγῶς ἐμνημονεύσαμεν, θὰ ἠδύναντο νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα, ἐπειδὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διεκρίνοντο εἰδικότητες ἰατρικαὶ (ἰατροὶ ὀδόν-

των, ὀφθαλμῶν κ.λ.), χωρὶς νὰ συνυπολογίσωμεν μάλιστα τοὺς *φαρμακοπώλας*, δηλ. τοὺς πωλοῦντας φάρμακα (πρβλ. τὰ σημερινὰ «μαντζούνια») θεραπεύοντα ὠρισμένας ἀσθενείας ἐμπειρικούς, περὶ ὧν ἐλέχθη, ὅτι: «ὄν λόγον ἔχει φαρμακοπώλης πρὸς ἰατρόν, τοῦτον ὁ δημαγωγὸς πρὸς τὸν πολιτικόν».

Ἄλλ' οἱ ἰατροί, οὓς κυρίως μετεχειρίζοντο αἱ πόλεις ἐπισήμως ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις ἦσαν οἱ «δημοσιεύοντες». Οὗτοι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἰδιωτεύοντας ὀνομαζόμενοι οὕτω, προσεκαλοῦντο κατὰ κανόνα ἔξω τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ ἐμισθοῦντο ὑπὸ τῶν πόλεων, ὧν τοὺς ἀσθενεῖς ἐπεσκέπτοντο καὶ ἐθεράπευον δωρεάν. Ἀναλόγως δὲ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων ἐμισθοῦντο καὶ πλείονες ἰατροὶ διαφόρων μάλιστα πιθανῶς εἰδικότητων. Ὁ μισθὸς ἐπληρῶνετο συνήθως ἔξ' ἰδίου φόρου, ὅστις ἐκαλεῖτο «τὸ ἰατρικόν», ἐν Αἰγύπτῳ δὲ κατεβάλλετο ποτε εἰς σῖτον. Πρὸς εὐδόκιμον ἀσκησιν τῶν καθηκόντων τῶν οἱ δημοσιεύοντες ἰατροὶ παρελάμβανον παρὰ τῶν πόλεων «ἰατρεῖον» ἧτοι εὐρύχωρον κτίριον, ἐν ᾧ ὑπῆρχον πλείονες αἰθούσαι χρήσιμοι διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρρώστων, δι' ἐγχειρήσεις, διὰ νοσηλείαν τῶν πασχόντων πρόχειρον τοῦλάχιστον. Φάρμακα καὶ ἐργαλεῖα ἐπληρῶνοντο ὑπὸ τῆς πόλεως, ἧτις πιθανῶς παρεῖχε καὶ δούλους μαθητευομένους καὶ χρησιμοποιουμένους κυρίως πρὸς θεραπείαν πρόχειρον ἄλλων τε καὶ τῶν δούλων. Τὰ τοιαῦτα κτίρια εἶχον πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς σημερινὰς κλινικὰς ἢ τὰ νοσοκομεῖα, εἰ καὶ ἐν τούτοις ὑπερισχύει ἡ διαρκὴς ἐσωτερικὴ νοσηλεία τῶν πασχόντων μέχρι τελείας θεραπείας.

Τοιαύτην τινὰ ἀρχαίαν κλινικὴν εἰκονίζει ἀρχαῖόν τι ἀγγεῖον, εὐρισκόμενον ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ τῶν Παρισίων. Εἶνε σχήματος ἀρυσβάλλου (εἰκ. 4), ὅστις εἶνε μικρὸν σφαιρικὸν ἀγγεῖον, λίαν σύνηθες κατὰ τὸν 7^{ον} καὶ 8^{ον} αἰῶνα κυρίως εἰς τὴν κορινθιακὴν μελανόμορφον ἀγγειοπλαστικὴν, ἀλλὰ σπάνιον τὸν 5^{ον} αἰ. εἰς τὴν ἀττικὴν ἐρυθρόμορφον, ἵνα περιέχῃ τὸ εἰς τὴν παλαίστραν καὶ τὸ γυμνάσιον χρησιμοποιοῦμενον ὑπὸ τῶν παλαιστριτῶν νεανιῶν πρὸς ἐπαλείψεις τοῦ σώματος ἀρωματικὸν ἔλαιον ἔχει δὲ δύο παρα-

στάσεις: μίαν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ἄλλην ἐπὶ τῆς κοιλίας, ὡς ζώνην ταύτην.

Ἐπὶ τοῦ ὤμου περίξ τοῦ στομίου εἰκονίζονται δύο Ἑρω-
τες πετόμενοι. Ἡ κόμη αὐτῶν ὑποτίθεται ξανθή, ἐπειδὴ εἶνε
διὰ γανώματος ἀραιοῦ εἰκονισμένη, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πυρᾶς

· Εἰκ. 4. — Ἀρύβαλλος ἐρυθρόμορφος ἀττικῆς ἐργασίας.

γίνεται καστανοῦν. Φέρουσι δὲ περὶ τὴν κόμην καὶ διάδημα
ἦτοι ταινίαν, ἣτις εἶνε δι' ἐρυθροῦ προσθέτου χρώματος
δεδηλωμένη. Ἐρυθρὸν χρῶμα ὑπάρχει καὶ εἰς τοὺς ἀνθο-
πλοκάμους, οὓς κρατοῦσιν ἐν ταῖς χερσίν. Ἄν λάβωμεν
ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἔχει μέγεθος μόλις 0.09, αἱ δὲ
ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενα μορφαὶ ἔχουσι μέγιστον ἀνάστημα

0.054, πρέπει να θαυμάσωμεν τὴν ἀριότητα, μεθ' ἧς ὁ τεχνίτης ἀπέδωκε τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος, τὴν τελειότητα τοῦ περιγράμματος, τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν κατὰ κρόταρον ἀκριβῆ παραστάσιν καὶ τὴν κίνησιν τῆς πτήσεως. Τὰ μέλη τοῦ σώματος εἶνε διατεθειμένα ὡς ἐν κολυμβήσει ἀνέτως καὶ ἐλαφρῶς, ὥστε παρέχουσιν ἀληθοῦς πτήσεως ἰδέαν.

Ἡ ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ ἀρυβάλλου ἐν ζώνῃ εἰκῶν δεικνύει κατὰ τὸν συνήθη εἰς τὰς ἀγγειογραφίας σύντομον τρόπον ἰατρειῶν τι δημόσιον, κλινικὴν τινα (εἰκ. 5). Δυστυχῶς δὲν ἐσώθησαν ὅλα τὰ τεμάχια, εἰς ἃ εἶχε συντριβῆ τὸ ἀγγεῖον, καὶ διὰ τοῦτο μορφαί τινες (κυρίως ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τοῖς ἄκροις) εἶνε μετὰ τὴν συγκόλλησιν ἀτελεῖς.

Ἐπτά εἶνε τὰ ἐπὶ τῆς κοιλίας εἰκονιζόμενα πρόσωπα: Ἐν τῷ μέσῳ νεαρὸς ἰατρός, ἄρτι γενειῶν, καθήμενος ἐπὶ θρόνου μετ' ἀνακλίσεως, φορῶν ἱμάτιον, περὶ δὲ τὴν κόμην ἐρυθρὸν διάδημα, λαμβάνει διὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ τὸν δεξιὸν βραχίονα ἀνδρὸς καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς τεντώνει μετὰ προσοχῆς ἐκδήλου ἐπίδεσμον, οὗ τὸ λευκὸν χρῶμα κατέλιπεν ἴχνη, μὴ

Εἰκ. 5. — Ἡ περὶ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀρυβάλλου τῆς εἰκ. 4 ἐκτενωμένη παραστάσις ἰατρείου.

ἀποδοθέντα ἐν τῇ εἰκόνι ἡμῶν. Πρὸ τοῦ ἱατροῦ ὑπάρχει μεταλλίνη λεκάνη μετὰ λεοντοπόδων, χρήσιμος πρὸς σπόγγισιν ἢ πλύσιν τῶν πληγῶν. Ὑπὲρ τὸν ἱατρὸν διακρίνονται τρία κωνικὰ ἀντικείμενα, ἅτινα εἶνε σικαῖα (βεντουζαί), οἷαι ἐσώθησαν πολλαὶ μετάλλιναι.

Εἰς τὸν ἄρρωστον, οὗ τὸ σῶμα εἶνε ἀνωπὸν, ἐν ᾧ ἡ κεφαλὴ στρέφεται καὶ κλίνει πρὸς τὸν ἐπιδενόμενον δεξιὸν βραχίονα, ἀξιοσημείωτος εἶνε ἐρυθρὰ ταινία περὶ τὸν ἀριστερὸν καρπὸν. Αὕτη οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἱατρικὴν (οἱ ἐπίδεσμοι εἶνε πάντες λευκοί), ἀλλ' εἶνε δεσμὸς μαγικός, ἀποτρόπαιόν τι, φυλακτό (πρβλ. τὸν τωρινὸν «Μάρτην»). Ὁ ἄνθρωπος κρατεῖ καὶ ράβδον, οἷαν κρατοῦσι καὶ πάντες οἱ λοιποὶ πελάται τοῦ ἱατροῦ.

Πέραν τῆς λεκάνης κάθηται ἄλλος ἄρρωστος ἐπὶ ἀπλοῦ ἔδωλιου, ἐφ' οὗ εἶνε προσκεφάλαιον. Φορεῖ καὶ οὗτος ἱμάτιον, διάδημα ἐρυθρὸν, ἀποτρόπαιον ἐρυθρὸν περὶ τὸν ἀριστερὸν ταρσὸν καὶ σταυροειδῶς ἐπιδεδεμένον λευκὸν ἐπίδεσμον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος.

Ὅπισθεν αὐτοῦ ἕτερος ἀνὴρ ὄρθιος, φορῶν καὶ οὗτος, ὅσον διακρίνομεν, ἀλεξίκακον ἐρυθρὰν ταινίαν περὶ τὸν καρπὸν τῆς δεξιᾶς χειρός, δι' ἧς κρατεῖ ἐρυθρὸν ἄνθος, προωρισμένον ἴσως διὰ τὸν ἱατρὸν.

Ἡ συνέχεια τῆς εἰκονισμένης ζώνης τοῦ ἀγγείου εὐρίσκειται εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς εἰκόνης ὅπισθεν τοῦ ἱατροῦ. Εἶνε δὲ πρῶτον ἀνὴρ ὄρθιος, διαδεδεμένος, μὲ λάσιον τὸ στῆθος καὶ λευκὸν ἐπίδεσμον, ὅστις ἐγκαρσίως ὡς ἀορτὴ κατέρχεται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου ἐπὶ τὸ στῆθος. Ὁ ἀνὴρ εὐρίσκειται ἐν διαλόγῳ πρὸς νανώδη δοῦλον ἄσχημον, ὅστις ἔχει λάσιον σῶμα καὶ ἰσχυρὰ καίπερ βραχέα σκέλη, φέρει δὲ λαγῶν ἰσομεγέθη σχεδὸν πρὸς ἑαυτὸν. Εἶνε πιθανώτατον, ὅτι ὁ δοῦλος ἀνήκει εἰς τὸν ἱατρὸν, ὁ δὲ λαγῶς θὰ εἶνε δῶρον τοῦ ὁμιλοῦντος πρὸς τὸν δοῦλον πελάτου καὶ δεικνύει πόσον παλαιὰ εἶνε ὄχι ἡ συνήθεια ἀλλ' ἡ τάσις τῶν ἀνθρώπων νῦν περιποιῶνται τοὺς ἱατροὺς καὶ ἐπιζητῶσι τὴν προσοχὴν των διὰ δῶρων. Οἱ δοῦλοι ἐξελέγοντο ἐπιτήδες ἄσχημοι, διὰ νῦν ἀποτελῶσιν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κάλλος τῶν κυρίων ἴσως δὲ

καὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν πνευμάτων. Σήμερον ἐπιζητοῦνται οἱ Αἰθίοπες, οἱ μαῦροι ὑπηρέται.

Ὁ ἕβδομος καὶ τελευταῖος ἄνθρωπος εὐρίσκεται μεταξύ τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἰατροῦ, διακρίνομεν δ' εἰς τὸν δεξιόν του καρπὸν προφυλακτικὸν ἐρυθρὸν περιάπττον, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν κνήμην σταυροειδῆ ἐπίδεσμον λευκόν. Ἡ κόμη διὰ βερνικίου ἀραιοῦ δηλοῦται ξανθὴ.

Ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ ρυθμὸς, καθ' ὃν διετάχθησαν αἱ μορφαὶ τοῦ ἀγγείου. Τριαδικὴ εἶνε ἡ διαίρεσις αὐτῶν, ἀπαιτοῦσα δύο ὀρθίας καὶ μίαν καθημένην εἴτε ἄλλως μικρὰν μορφήν ἢ τὸ ἀντίθετον.

Ἡ γενομένη ἐρμηγεία δεικνύει, ὅτι εὐρίσκόμεθα ἐντὸς τῆς αἰθούσης τῶν ἐξετάσεων ἢ τῶν ἐγχειρήσεων ἰατρείου δημοσίου, εἰς τὸ ὁποῖον συρρέουσιν οἱ ἄρρωστοι, ἵνα τεθῶσιν ὑπὸ τὴν θεραπείαν τοῦ νεαροῦ καὶ προσεκτικοῦ δημοσιεύοντος ἰατροῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀγγεῖον εἶνε ἀττικόν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εὐρίσκόμεθα ἐντὸς τῆς αἰθούσης δημοσίας τινὸς κλινικῆς τῶν Ἀθηνῶν, εἰκονιζομένης ἐνταῦθα κατὰ τὸν στοιχειώδη καὶ σύντομον τρόπον τῆς ἀγγειογραφίας περὶ τὸ 470 π. Χ.

Οἱ ἄρρωστοι οὗτοι ἡλικίας ἀκμαίας ἦτοι 40 - 50 ἐτῶν δὲν φαίνονται σπουδαίως πάσχοντες. Ἦλθον πάντες μόνον καὶ διὰ τῶν ἰδίων ποδῶν. Ὅτι δὲ αἱ βακτηρίαι, ἃς φέρουσιν, εἶνε ἀπλῶς συνηθείας σύντροφοι καὶ ὄχι ἀναγκαῖοι ὑποστηρικταὶ τοῦ βαδίσματος, φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι φέρουσι βακτηρίαν καὶ οἱ μὴ τὸν πόδα πάσχοντες, οἷος εἶνε τοῦλάχιστον ὁ καλῶς σφῆζόμενος καὶ ἐπὶ τοῦ ἔδωλιου καθήμενος. Τὰ κομιζόμενα δῶρα καὶ ἡ ἡλικία τῶν ἀρρώστων, ἀποκλειστικῶς μεγάλη ὀρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, καθιστῶσιν ἀπίθανον καὶ τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ τραυματιῶν πολέμου ἢ τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων. Ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν παθημάτων ἀνάγονται εἰς τὰς χεῖρας ἢ τοὺς πόδας θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ, ὅτι πρόκειται ὀπωσδήποτε περὶ ἐξαρθρώσεων ἢ καὶ περὶ καταγμάτων. Ἄλλ' ὁ Pozzi, ὁ γνωστὸς ἰατρός τῶν Παρισίων, πιστεύει ὀρθῶς, ὅτι ἡ θέσις τῶν ἐπίδεσμων δεικνύει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοιούτων παθημάτων, πρὸς

ἂ ἀχρηστος θὰ ἦτο ἡ λεκάνη, ἀλλὰ περὶ ἀφαιμάξεων, αἵτινες ἦσαν σύνηθες οὐ μόνον θεραπευτικὸν ἀλλὰ καὶ προληπτικὸν μέσον, συνιστῶνται δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Κέλσου. Οἱ ἄνθρωποι ἴσως δὲν πάσχουσιν, ἴσως μάλιστα ἔχουσιν ὑπερβολικὴν ὑγείαν, ἐπειδὴ ἡ ἀφαιμάξις ἐφηρημόζετο οὐ μόνον πρὸς πράνυσιν πασχόντων ὑπεραιμικῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς καθαρισμὸν τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ πρόληψιν πολλῶν ἐπιφόβων προσβολῶν. Ἦσαν δὲ γενικαὶ καὶ τοπικαὶ αἱ ἀφαιμάξεις. Ἐγίνοντο δὲ πάλαι κατὰ τὸν βραχίονα καὶ ὑπὸ τὴν κνήμην ὑπὲρ τὸν ἀστράγαλον, δηλ. κατὰ τὴν μέσην βασιλικὴν φλέβα παρὰ τὴν καμπὴν τοῦ ἀγκῶνος (ἄλλως μέσην κεφαλικὴν φλέβα) ἢ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ποδός ἔσω σαφηνῆ φλέβα. Διὰ γενικὰς ἀφαιμάξεις ἠνοίγετο καὶ ἡ κροταφίτις ἀρτηρία. Ὁ ἔχων ὅμως τὸν ἐπίδεσμον ἐπὶ τοῦ στήθους θὰ ὑπέστη ἀφαιμάξιν διὰ χαρακτῶν σικυῶν, οἷας βλέπομεν ἀνηρημένας εἰς τὸ ἰατρεῖον. Ὡστε πρόκειται περὶ φυσιοθεραπείας τινός, ἣν ἤσκει οὐχὶ πάντοτε ὁ εἰδικὸς χειροῦργος ἀλλὰ καὶ ὁ παιδιολόγος.

Ἄλλ' εἶνε ὁ νεαρὸς καὶ μόλις εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν ἰατρὸς τῆς εἰκόνας αὐτὸς οὗτος ὁ διευθυντὴς τοῦ ἰατρείου; Εἶνε πιθανὸν τοῦτο· εἶνε ὅμως ἐπίσης πιθανόν, ὅτι οὗτος εἶνε «παῖς καλός», μαθητὴς τις, οἷους οὐ μόνον χάριν ἰδίας εὐκολίας ἀλλὰ καὶ καθ' ὑποχρέωσιν ἐνίστε προσελάμβανον οἱ ἰατροὶ πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ εἶτα χρησιμοποίησιν χάριν τῶν πτωχῶν ἀσθενῶν ἢ τῶν προχείρων θεραπειῶν. Διὰ τὰς συνήθειαις ταύτας θεραπευτικὰς μεθόδους δὲν ἀπηρεῖτο ἴσως μεγάλη ἐπιστημονικὴ δεινότης καὶ ἡδύνατο νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ἔμπειρον βοηθὸν ἢ ἐπιμελητὴν τῆς κλινικῆς ἢ τοῦ νοσοκομείου, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Καλὸν εἶνε ὅμως νὰ ὑπομνήσωμεν καὶ τοὺς λόγους τοῦ παλαιοῦ ἰατροῦ Κέλσου: «Ὁ χειροῦργὸς πρέπει νὰ εἶνε νέος ἢ τοῦλάχιστον ἐγγὺς τῆς νεότητος. Πρέπει νὰ ἔχη τὴν χεῖρα σταθερὰν καὶ ἀσφαλῆ καὶ νὰ μὴ τρέμη ποτέ. Πρέπει νὰ εἶνε ἀμφιδέξιος, νὰ ἔχη τὴν ὄρασιν καθαρὰν καὶ ὀξεῖαν, τὴν καρδίαν ἀφοβόν. Ἡ εὐαισθησία του πρέπει νὰ ἀποβλέπη νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἐμπιστευθέντα αὐτῷ ἄρρω-

Εικ. 6. — Ήρωιδόμορφος κατήρη τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν.

στον καὶ νὰ μὴ συγκινῆται ὑπὸ τῶν κραυγῶν. Πρέπει μῆτε νὰ σπεύδῃ περισσότερον μῆτε νὰ κόπτη ὀλιγώτερον τοῦ πρέποντος, καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰ πάντα μὴ συγκινούμενος ὑπὸ τῶν παραπόνων τοῦ πάσχοντος».

Αἰνιγματῶδες εἶνε ἕτερόν τι μνημεῖον, κρατῆρ τις τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν (εἰκ. 6), οὔτινος τὸ σχέδιον εἶνε ἀμελές καὶ βεβιασμένον. Ἡ μία ὄψις αὐτοῦ δεικνύει τέσσαρας μορφάς: Ἀθλητῆς τις ὄρθιος φέρει ἐπίδεσμον περὶ τὸ πρόσωπον καὶ κατὰ τοὺς δακτύλους τοῦ ἐγειρομένου ποδός. Παρ' αὐτὸν γυνὴ κρατοῦσα τῇ ἀριστερᾷ κλάδον τῇ δὲ δεξιᾷ ἀρύβαλλον καὶ ταινίας ἢ ὅ,τι ἄλλο, ἐρειδομένη δὲ ὀπισθεν ἐπὶ ἔρμου τῆς τετραγώνου ἐργασίας, ὅστις ἴσως εἶνε ὡς νύσσα δηλωτικὸς ἀγωνιστικοῦ χώρου δηλ. γυμνασίου ἢ σταδίου. Εἶτα ἴσεται ἀθλητῆς θέτων τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου οἶονεὶ ἀλείφων αὐτόν, ἐν ᾧ ἡ δεξιὰ κρατεῖ τι ὡς ἀρύβαλλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔλκει τι ὡς ταινίαν βεβρεγμένην ἕτερος ἀθλητῆς καθήμενος περαιτέρω. Ἡ ἑτέρα ὄψις δεικνύει τρεῖς μορφάς: ἄνδρα ὄρθιον ἐν ἱματίῳ, πωγωνοφόρον, κρατοῦντα τῇ δεξιᾷ κλάδον, ἔπειτα ἀθλητὴν γυμνὸν γονατίζοντα καὶ ἔχοντα ἐντέχνως ἐπιδεδεμένον τὸ πρόσωπον (ἐπὶ τῆς κνήμης ἀγνωστον ἂν εἶνε τυχαῖον τὸ ἄτοπον μελάνωμα) καὶ τέλος ἕτερον ἀθλητὴν σπεύδοντα πρὸς τοὺς ἄλλους με πάσχοντά πως τὸν δεξιὸν βραχίονα, ὃν ὑποβαστάζει διὰ τῆς ἀριστερᾶς.

Ἀναμφίβολον πρέπει νὰ ὑποληφθῇ, ὅτι αἱ πληγαὶ προσέρχονται ἐκ τῆς παλαιστρας ἢ τῶν ἀγώνων, ἀλλὰ δὲν πιστεύω, ὅτι ὁ πωγωνοφόρος ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ εἶνε πρόσωπά ἱερά, ὁ Ἀσκληπιὸς δηλ. ὁ Μαχάων ὁ εἷς, ἢ Ὑγεία δὲ ἡ ἄλλη. Δὲν ὑπόκειται ἱερὸς χώρος ἐνταῦθα. Ὁ ἔρμης εἶπον ὅτι δηλοῖ σαφῶς ἀγωνιστικὸν τόπον. Ὁ ἀνὴρ ὁ κρατῶν τὸν κλάδον εἶνε ὁ συνήθης παιδοτρίβης, ὁ κοσμητῆς, ὁ ἀλύτης ἢ τι τοιοῦτον τοῦ σταδίου. Ἡ γυνὴ δὲ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἢ Ὑγεία, ὅταν, ἀντὶ νὰ κρατῇ σύμβολόν τι ἑαυτῆς, κρατῇ σύμβολα γυμνασίου ἢ παλαιστρας; Τίνα θέσιν δὲ δύναται νὰ ἔχη γυνὴ τις ἐντὸς γυμνασίου, δὲν εἶνε συμφανές, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ἀποδυτηρίων ἢ τῶν ἄλλων ἐκείνων παρατημάτων, ἐν οἷς ἐθεραπεύοντο τὰ ἔκτακτα ἀτυχήματα, ἥτο

δυνατὸν νὰ ἀπασχολῶνται καὶ γυναῖκες. Ἐπίσης δὲν εἶνε σαφές, ἂν οἱ ἱατραλεῖπται, οὓς πρέπει νὰ φανταζώμεθα ἀπασχολημένους κυρίως ἐντὸς τῶν γυμνασίων, ἦσαν οἱ ἱατροὶ τῶν τοιούτων ἀτυχημάτων. Ἦσαν δ' οἱ ἱατραλεῖπται εἰδός τι ἱατρῶν ἐχόντων καὶ τὴν εἰδικότητα μαλακτῶν, τῶν masseurs τῆς σήμερον.

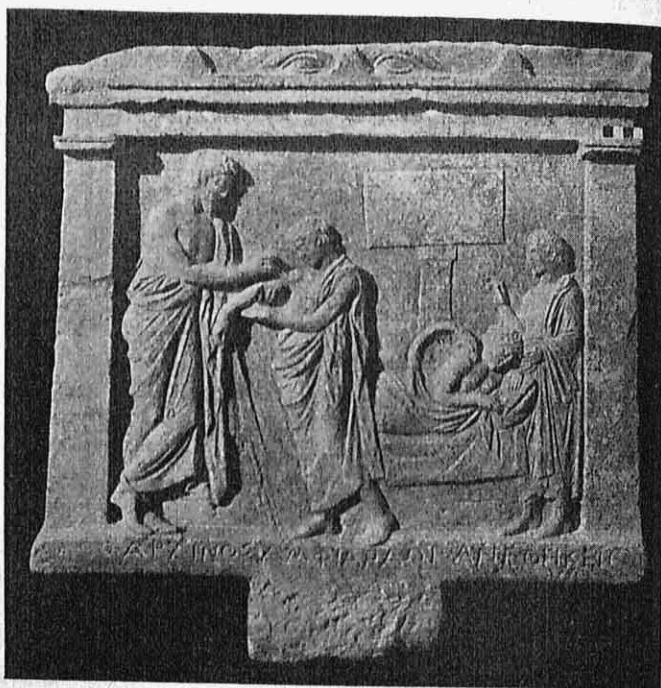
Εἶπον ἤδη, ὅτι ἡ ἱερατικὴ ἱατρικὴ ἠσκειτο ἐντὸς τῶν Ἀσκληπιείων κυρίως. Μέχρι πρὸ μικροῦ δὲ ἐπιστεύετο κατ' ἐπικράτησιν, ὅτι ἡ ἱατρικὴ αὕτη οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἡ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς νευρικότητος καὶ ὑστερίας πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ὑποβολῆς, πρὸς ἣν πολλαὶ τάσεις τῆς ἱατρικῆς παρατηροῦνται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἡ ἦσαν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἐνίοτε καὶ δι' ἐπιγραφῶν παράδοσις ἀνεξελέγκτων ἱαμάτων, τῶν ὁποίων μέγα μέρος εἶνε αὐτὸ τοῦτο ὑπεράνθρωπα καὶ ἀπίστευτα μυθεύματα. Τί ἄλλο βεβαίως ἠδύναντο νὰ εἰπωσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀνεγίνωσκον εἰς τὰς ἀνευρεθείσας περιφήμους ἐπιγραφὰς τῆς Ἐπιδαύρου, ὅτι γυνὴ τις ὀνομαζομένη Κλειῶ ἔμεινεν ἔγκυος ἐπὶ πέντε ἔτη, ἕως ὅτου ἦλθεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐπιδαύρου, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐντὸς τῆς Ἀβάτου. Ἐγεγυθῆσα δὲ καὶ μετὰ πάσης δυνατῆς ταχύτητος ἐξεληθούσα ἐκ τοῦ Ἀβάτου καὶ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου ἐγέννησεν υἱὸν, ὅστις εὐθύς ἅμα γεννηθεὶς ἐλούετο μόνος του εἰς τὴν κρήνην καὶ περιεπάτει παρακολουθῶν τὴν μητέρα.

Καὶ ὅμως, ἀσχέτως πρὸς τὰς ἐξενεχθείσας ἀντιθέτους πρὸς τοιαύτην ἐκδοχὴν γνώμας, πρὸ τίνος χρόνου ἐδόθη ἀφορμὴ ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἀναγλύφων τινῶν νὰ γνωρίσωμεν βεβαίως, ὅτι καὶ ἐπιστημονικωτέρως τὴν ἱατρικὴν ἠσκειτο ἐντὸς τῶν Ἀσκληπιείων. Τίνος εἴδους καὶ τίνος βαθμοῦ ἐπιστημονικότητος ἦτο αὕτη, θὰ φανῆ κατωτέρω.

Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνάγλυφα ἄλλα μὲν ἦσαν ἤδη γνωστὰ ἐκ παλαιοῦ, ἄλλα δὲ εὐρέθησαν ἐσχάτως, πάντα δ' ὠθοῦσιν εἰς τὴν δηλωθεῖσαν ἐκδοχὴν. Τὸ ἀνάγλυφον εἰκ. 7 εὐρέθη εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀμφιαράου, ὅστις ἦτο χθόνιος μαντικὸς θεός, θεραπεύων καὶ αὐτὸς ὡς

καὶ ὁ Ἄσκληπιὸς δι' ἐγκοιμήσεων, καθ' ἃς ἢ αὐτὸς ἐθεράπευε τὸν πάσχοντα ἢ ὑπεδείκνυεν αὐτῷ ἐν ὄνειρῳ τὸν τροπὸν τῆς θεραπείας.

Φαίνεται, ὅτι ἡ παράστασις κατατέμνεται εἰς τρεῖς μερι-

Εἰκ. 7. — Ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου τοῦ Ὠρωποῦ ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἀθηνῶν.

κωτέρας εἰκόνας. Εἰς τὴν πρώτην ὁ Ἀμφιάραος, εἰκονιζόμενος μεγαλύτερος, ἅτε θεός, ὄρθιος καὶ ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς μακρᾶς ὀζώδους ράβδου του, ἐκτελεῖ διὰ κυμπύλου μαχαιρίου ἐγγείρησιν εἰς τὸν ἄνω βραχίονα νεαροῦ ἀνδρός, ἐφήβου μᾶλλον, ὅστις φαίνεται ὅτι ἤλθεν εἰς τὸ ἱερόν οὐχί

σπουδαίως πάσχων, ἀφ' οὗ εἶνε ὄρθιος. Ὑπέστη ἄρα γε ἐγχείρησιν εἰς πάσχον μέρος ἢ μήπως γίνεται καὶ ἐδῶ ἀφαιμάξις τις ὑγιεινῆ; Οἱ ἀρχαῖοι ἰατροὶ συνιστῶσιν αὐτήν, ὡς εἶπομεν, εἰς διαφόρους περιστάσεις, γνωρίζομεν δέ, ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα δὲν ἀγνοεῖ αὐτήν ὡς στοιχεῖον φυσιοθεραπείας τινὸς πρὸς μείωσιν κυρίως τῶν καθολικῶν ὑπεραιμιῶν καὶ πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν θὰ ἤκουσαν, ὅτι οἱ χωρικοὶ τὴν ἀνοιξιν «παίρνουν αἷμα γιὰ νᾶνε γεροί».

Τὸ δεύτερον στάδιον τῆς εἰκόνης εἶνε ἡ ἐγκοίμησις τοῦ πάσχοντος, καθ' ἣν, πιθανῶς ἐν ὄνειρῳ, ὄφρις τις ἱερὸς λείχει τὴν πληγὴν πρὸς θεραπείαν τοῦ νοσήματος ἢ τῆς δυσκρασίας, χάριν τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ ἀφαιμάξις. Τοιαῦτα ὄνειρα ἀναφέρουσιν αἱ ἱαματικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἐπιδαύρου, ὁ δὲ χθόνιος δράκων ἦτο τὸ ἱερὸν ζῷον τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ἀμφιαράου, συμβολίζον καὶ αὐτὸν τὸν θεόν.

Τὸ τρίτον στάδιον εἶνε ἡ εὐχαριστία τοῦ θεραπευθέντος νέου, ὅστις ὄρθιος καὶ ὑψῶν τὴν χεῖρα ἐν σχήματι δεήσεως, σχήματι τὸ ὁποῖον διατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν κατὰ τὰς δεήσεις τῶν ἱερέων, εὐχαριστεῖ τὸν θεόν. Ὅπισθεν τῆς κλίνης διακρίνεται ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου πίναξ ἀναθηματικός, ἴσως αὐτὸς οὗτος, οὗ εἶνε τὸ ἀνάγλυφον, ἢ ἄλλος τις δηλῶν τοπογραφικῶς πως, ποῦ τοῦ ἱεροῦ ἐγένετο ἡ ἐγκοίμησις ἢ ἡ ἐγχείρησις καὶ θεραπεία. Τὸ ὄλον εἶνε ἐντὸς πλαισίου ἔχοντος τὸ σχῆμα ναύσκου, ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον τοῦ ὁποίου μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων κεράμων εἶνε δύο ὀφθαλμοί. Οὗτοι εἶνε δυσερμήνευτοι: "Ἄν δὲν εἶνε προβασκάνια πρὸς προφύλαξιν τῆς ὑγείας τοῦ ἐφήβου, τότε θὰ δηλοῦσι τὸ μέλος τοῦ σώματος, ὃ ἐθεραπεύθη διὰ τῆς γενομένης ἀφαιμάξεως. Ὑποκάτω ὑπὲρ τὸ ἔμβολον, ὅπερ ἦτο χρήσιμον διὰ τὴν ἐπὶ βάθρου στερέωσιν τοῦ ἀναγλύπτου πίνακος, ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀναγλύφου εἶνε ἡ ἐπιγραφή «Ἀρχῖνος Ἀμφιαράφ ἀνέθηκε». Εἷς εἶνε ὁ ἀναθέτης, ὡς ἐν εἶνε τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον τρεῖς ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ εἰκόνι.

Καὶ τοῦτο μὲν τὸ ἀνάγλυφον προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου τοῦ Ὠρωποῦ. Πρέπει δὲ νὰ φέρωμεν παραδείγματα

Εικ. 8. — Ἄνεργιστος ἐκ τοῦ Ἀσκληπείου Ἀθηνῶν, εἰκονίζον ἐγκοιμήσαν.

ιερατικῆς ἰατρικῆς ἐξ Ἀσκληπιείων, ἀφ' οὗ εἴπομεν, ὅτι ἐν τούτοις κυρίως ἐστεγάζετο αὕτη.

Ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου λοιπὸν τῶν Ἀθηνῶν ἔχομεν παρόμοια. Ἐν δὲ τούτων συνεκολλήθη ἐκ δύο τεμαχίων, παρεγνωρισμένων μέχρι τοῦδε ἐν τῷ ἐθνικῷ Μουσεῖῳ, καὶ δεικνύει ἀρρώστον ἄνδρα καλῶς περιτυλιγμένον καὶ διευθετούμενον ἐπὶ κλίνης ὑπὸ δύο ἀνδρῶν (εἰκ. 8). Πέραν τῆς κεφαλῆς τῆς κλίνης ἴστανται ἐν μεζζονι, ὡς θεοί, σχήματι ἡ Ὑγίεια καὶ εἰς τὴν ῥάβδον τοῦ ἐρειδόμενος ὁ Ἀσκληπιός, ἐπιθέτων μάλιστα οὗτος τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ πάσχοντος, καθ' ὃν τρόπον πράττουσιν οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν σήμερον, παραλαβόντες τὴν συνήθειαν ἐκ τῶν ἀρχαίων (προβλ. Ἀριστοφάνην ἐν Πλούτῳ στ. 728 «καὶ πρῶτα μὲν δὴ τῆς κεφαλῆς ἐφήψατο» ὁ Ἀσκληπιός), ὅταν ἀναγινώσκωσιν εὐχὴν ἐπὶ ἀρρώστου. Ὄνομάσαμεν τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο παρόμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον, ἐπειδὴ εἶνε δύσκολον νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι πρόκειται περὶ χειρουργικῆς τινος ἐπεμβάσεως. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀσθενοῦς, πρέπει νὰ ληφθῇ ὡς βέβαιον, ἀλλὰ εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς οὗτος τοποθετεῖται ὑπὸ τῶν οἰκείων ἢ τῶν ὑπηρέτων τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ κλίνης τοῦ ἐγκοιμητηρίου ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ, ἔνθα θὰ ἐμφανισθῇ αὐτῷ καθ' ὑπνοῦς ὁ Ἀσκληπιός, καθὼς περιγράφει ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὸν Πλούτον. Φαίνεται ὁμοίως, ὅτι οἱ ὑπηρεταὶ τοῦ ἱεροῦ οἱ τοποθετοῦντες τὸν ἀρρώστον προνοοῦσι νὰ δεσμεύσωσι καλῶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐντὸς τῶν περικαλυμμάτων, ἵνα μὴ οὗτος παράσχη πράγματα εἰς πιθανὴν κατὰ τὴν νύκτα θεραπευτικὴν ἐν τῷ ἀβάτῳ ἐπιχέρισιν τοῦ ἱερέως ἥτοι τοῦ θεοῦ, αὐτὴν ταύτην, ἣν συμπύσσει ὁ τεχνίτης ἐν μιᾷ εἰκόνι, τῇ παρούσῃ.

Τὴν αὐτὴν ἀσάφειαν ἔχουσι καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου (εἰκ. 9). Εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα θραύσματα ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἀσκληπιείου διακρίνομεν ἀσφαλῶς, ὅτι πρόκειται περὶ ἀσθενῶν.

Ἄνω δεξιὰ κατὰκειται ὑπτίος ἐπὶ κλίνης ἀρρώστος. Μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ ὁ ἀριστερὸς βραχίον διακρίνονται παρὰ τὸ ὑψηλὸν προσκεφάλαιον. Ἡ κλίνη εἶνε ἐπεστρωμένη διὰ τοῦ

Εικ. 9. — Γ'Αναθηματικά ανάγλυφα ἐκ τοῦ Ἴ�σκληπείου Ἀθηνῶν.

δέρματος τοῦ θύματος, ὃ ἔθυσεν ὁ ἀσθενὴς τῷ θεῷ. Ἐπὶ τοῦ δέρματος τούτου γινώσκομεν ὅτι ἐκοιμάτο ὁ πάσχων ἔπειτα ἐν τῷ ἱερῷ. Εἰς τὸ ἄνω ἀριστερὰ τεμάχιον διακρίνομεν ἐπὶ τῆς ἐπίσης διὰ δέρματος ἐπεστρωμένης κλίνης ἄρρωστον, οὐ τὸ ἐλλεῖπον σῶμα ἦτο καλῶς περιτετυλιγμένον μέχρι τοῦ σφζομένου λαιμοῦ, ὡς ὁ ἄρρωστος τῆς σελ. 376.—Τὶ γίνεται εἰς τὸ θραῦσμα 2462 δὲν φαίνεται σαφῶς. Πιθανῶς ὁ Ἀσκληπιὸς ἐπιθέτει ἀπλῶς τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς κατακεκλιμένου. Ἀξιολογώτερον εἶνε τὸ θραῦσμα 2441. Καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἀσθενὴς κατακεκλιμένος, ἔχων τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὑπὸ τὴν κεφαλὴν του ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου. Ἄνῃ τις θνητός, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἀναστήματος αὐτοῦ, ἀφ' οὗ εἶνε μικρότερος τοῦ αὐτόθι ὄπισθεν ἰσταμένου Ἀσκληπιοῦ, κρατεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀρρώστου διὰ τῆς ἀριστερᾶς του, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἐπιχειρεῖ χειρουργικὴν τινα ἐπέμβασιν ἐπὶ τοῦ κρανίου. Ὅτι δὲν πρόκειται περὶ διατήσεως τοῦ κρανίου, διδάσκει ἡ λογικὴ· δι' ἑνὸς νυστερίου, ὃ εἶνε ἀφανές, ἀλλ' οἷον κρατεῖ πιθανῶς ὁ χειρουργῶν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ τόσον σοβαρὰ ἐγχείρησις. Οὔτε ὁ πάσχων φαίνεται ἀνησυχῶν σπουδαίως. Οὔτε παρίσταται τις βοηθὸς τοῦ χειρουργοῦντος, ὡς θὰ συνέβαιεν, ἂν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρᾶς ἐγχειρήσεως.

Διὰ τοῦτο πιστεύω μᾶλλον, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῆς τινος ἐπεμβάσεως πρὸς θεραπείαν ἐξηλωμένου ἢ διαπεπηγμένου μέρους, ἀποστήματος ἢ φύματος, ἀλλὰ εἶμαι ἔτοιμος νὰ ὑποχωρήσω πρὸ τῆς γνώμης οἰουδήποτε ἱατροῦ.

Γεννᾶται ὁμως καὶ τὸ ἐξῆς ζήτημα ἐνταῦθα. Ἀφ' οὗ δὲν ἱατρῶν τὸν ἄρρωστον ὁ Ἀσκληπιός, τίς εἶνε ὁ ἱατροῦν; Ὅτι εἶνε θνητός, εἴπομεν ἤδη. Ἡ ἄμεσος σκέψις εἶνε, ὅτι θὰ εἶνε ἱερεὺς τις τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀλλ' ἐγὼ πιστεύω, ὅτι πρόκειται περὶ δημοσιεύοντος ἱατροῦ, ὅστις ἐθεράπευσέ τινα ἄρρωστον καὶ εἶτα ἀνέθηκε τὸ ἀνάθημα τοῦτο εἰς τὸν προσητάτην του τὸν Ἀσκληπιόν. Γνωρίζομεν δὲ, ὅτι δις τοῦ ἔτους ἔθυσον τῷ Ἀσκληπιῷ οἱ δημοσιεύοντες ἱατροὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ ἐπιγραφὴν τοῦ γ' αἰ. λέγουσαν «... ἐπειδὴ πάτριόν ἐστιν τοῖς ἱατροῖς, ὅσοι δημοσιεύουσιν, θύειν τῷ Ἀσκληπιῷ

καὶ τῇ Ὑγιείᾳ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὲρ τε αὐτῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὧν ἕκαστοι ἰάσαντο . . . ». Ἐχομεν δὲ καὶ ἀνάθημα δημοσιευόντων ἰατρῶν εὐρεθὲν ἐν τῷ Ἀσκληπιεῖῳ καὶ δημοσιευθὲν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ἐφημερίδα τοῦ 1918. Ὡστε ἡ θεραπεία, περὶ ἧς πραγματεύεται τὸ θραῦσμα 2441, ἐγένετο κατὰ ταῦτα ἐκτὸς τοῦ Ἀσκληπιείου.

Προσέτι ἔχομεν ἀνέκδοτον ἀναγλύφον (εἰκ. 10) προπέρουσιν εὐρεθὲν εἰς τὸν Πειραιᾶ ὀπισθεν τοῦ θεάτρου Τσόχα, ἐνθα καὶ ἄλλα ἀναθήματα ἀσκληπιακὰ εὐρέθησαν συγχρόνως ἢ πρότερον. Ἐκεῖ ἤτό ποτε ναὸς τοῦ Μουნიχίου Ἀσκληπιοῦ.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μαρμαρίνου ἀναγλύφου εἶνε ἐξηπλωμένη γυνὴ ἐπὶ κλίνης ἐπεστρωμένης διὰ δέρματος. Εἶνε καὶ τοῦτο δέρμα τοῦ θύματος, τὸ ὁποῖον προσέφερεν ἢ πάσχουσα εἰς τὸν θεόν. Ὁ Ἀσκληπιὸς, μεγαλοσωμότερος τῶν θνητῶν ἀνθρώπων τῆς εἰκόνας, ἰστάμενος κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς κλίνης, ἐπιθέτει τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γυμνῆς δεξιᾶς ὠμολάτης τῆς κατακεκλιμένης γυναικὸς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε εἶνε πιθανώτατον, ὅτι, ὡς δηλοῖ ἡ διάθεσις τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, πρόκειται περὶ μαλάξεως, περὶ ἐντριβῶν, εἰς τὰς ὁποίας βοηθεῖ καὶ ἡ στάσις τοῦ θεοῦ οὐχὶ παραπλεύρως ἀλλὰ παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς κλίνης. Ὀπισθεν τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶνε ἡ θεὰ Ὑγιεία, φειδιακὰ ἔργα ἐνθυμίζουσα ζωηρῶς, παρομοία πρὸς τὴν Παρθένον τοῦ Παρθενῶνος, πρὸς τὰς Καρυάτιδας καὶ πρὸς τὴν Δήμητρα τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἀναγλύφου. Ἐκ τοῦ ἐτέρου δ' ἄκρου τῆς εἰκόνης προσέρχονται τέσσαρες ἀνθρωποὶ ἤτοι εἰς ἀνήρ, δύο γυναῖκες καὶ ἓν μικρὸν παιδίον με ἀνυψωμένας τὰς δεξιὰς ἐν σχήματι δεήσεως. Εἶνε οἱ οἰκτεῖοι τῆς ἀρρώστου, ἣν ἐθεράπευσεν ὁ θεὸς ἐφαρμοζῶν μέθοδον γενικῶς γνωστὴν καὶ ἀποτελοῦσαν στοιχεῖον τῆς λαϊκῆς θεραπευτικῆς.

Τὰ ἐκ τῆς τέχνης παρατεθέντα παραδείγματα τῆς ἱερατικῆς ἰατρικῆς δεικνύουσι μὲν, ὅτι οὐχὶ ἀπλῶς θαυματουργικὴ ἰατρικὴ ἠσκειτο ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύουσι καὶ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ ἤτο ἐκεῖ εἰσηγμένη μετὰ πάσης ἀκριβείας, ἐφαρμοζουσα πάσας τὰς θεραπευτικὰς μεθόδους ἢ καὶ προάγουσα τὴν ἐπιστήμην. Ἀποδεικνύουσι

Εἰκ. 10. — Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν ἐκ τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Μουναίας τοῦ Πειραιῶς
(ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Πειραιῶς νῦν).

μόνον, ὅτι πρακτικαί τινες θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις, ἃς ἀσκοῦσιν ἐν παντὶ χρόνῳ πρακτικοὶ τινες ἐπιτήδευοι ἄνθρωποι, «χειροτέχναι», δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐκτελῶνται καὶ ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις. Τοιαῦται π. χ. ἐπεμβάσεις εἶνε ἡ ἀφαίμαξις, αἱ σικύαι, αἱ πρόχειροι θεραπείαι ἀποστημάτων κ.τ.τ. Ἄν τις θέλῃ τεκμήρια πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις ἠσκειτο καὶ λαιρική ἀναγομένη εἰς τὰς ὑψηλοτέρας σφαίρας τῆς ἐπιστήμης, πρέπει νὰ τὰ ζητήσῃ εἰς ἄλλας πηγὰς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

